
ДИСКУСИИ

НИЩОЖНИ ЛИ СА СДЕЛКИТЕ НА ХОРАТА С ПСИХИЧЕСКИ ЗАБОЛЯВАНИЯ И ИНТЕЛЕКТУАЛНИ ДЕФИЦИТИ

Бележки по решение № 143/16.12.2019 г. по гр. д.
№ 2729/2018 г. на ВКС, III г. о.

*Васил Петров**

1. Решението на Върховния касационен съд

С решение № 143 от 16.12.2019 г. по гр. д. № 2729/2018 г., ВКС, III г. о., е допуснато касационно обжалване по чл. 280, ал. 1, т. 3 ГПК по материалноправния въпрос за съотношението между основанието на нищожност по чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД и основанието за унищожаемост по чл. 31, ал. 1 ЗЗД, когато с предявения иск увреденият твърди, че поради слабоумие е в трайна неспособност да разбира или да ръководи онези свои правни действия, които изискват умствена пълноценност, и в такова състояние е сключил атакуваната сделка.

По този въпрос ВКС приема, че унищожаване на основание чл. 31, ал. 1 ЗЗД е договорът, сключен от дееспособно лице, което към сключването му не е могло да разбира или ръководи действията си, а причината за това състояние е преходна, кратковременна. Нищожно на основание чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД е договорът, сключен от дееспособно лице, което към сключването му не е могло да разбира или ръководи действията си, а причината за това състояние е трайна (душевна болест или старческо слабоумие).

* Доктор по право. Съдия в Софийския районен съд, трето гражданско отделение.

Аргументите на ВКС, които цитирам *in extenso*, започват с критика на досегашната практика на касационната инстанция:

„Разграничителният критерий между чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД и чл. 31, ал. 1 ЗЗД не е и в наличието, респ. в липсата на изявена воля. Фактическият състав на чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД обхваща случаи, когато воля не е изявена (например договор в писмена форма с неавтентичен подпис или с подправено съдържание) или когато изявяването ѝ следва да се приравнява към липса на воля (например при насилие). Този фактически състав обаче обхваща и случаи, в които воля има, но обстоятелствата по нейното изявяване я изключват (например шега или учебен пример). Фактическият състав на чл. 31, ал. 1 ЗЗД изисква изразена воля, но след като и дееспособни лица, изявили воля, са сред адресатите на основанието по чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД, и волеизявлението от дееспособно лице не е необходимото и достатъчно условие за провеждане на разграничението. [Досегашната] практика на ВКС провежда разграничителния критерий, като го поставя в т.нар. съзнавано и несъзнавано отсъствие на воля.¹ (...) Приема се [в досегашната практика], че „разликата между нищожността на сделката поради липса на съгласие и унищожаемостта поради неразбиране на значението на действията е в субективния момент – в първия случай липсата на воля е съзнавана (мислена уговорка, шега или насилие, когато е налице пълна липса на валидно съгласие за сключването на договора), а във втория – неосъзната“. Този разграничителен критерий е базиран на правната теория², но търпи критика. Първо, обективното ни право не дефинира ползваните понятия. Второ, те не може да се свържат с никой от елементите, които характеризират волеизявлението, а липсата на поне единия от тези елементи е във

¹ Цитират се решение № 251/09.05.2006 г. по гр. д. № 173/2005 г., II г. о., решение № 1344/01.08.2002 г. по гр. д. № 1864/2001 г., IV г. о., решение № 813/07.09.2011 г. по гр. д. № 256/2010 г., IV г. о., решение № 309/14.07.2011 г. по гр. д. № 1890/2010 г., IV г. о., решение № 59/24.07.2013 г. по гр. д. № 392/2012 г., IV г. о., решение № 157/24.06.2015 г. по гр. д. № 252/2014 г., III г. о.

² Не се сочат конкретни трудове.

фактическия състав на чл. 31, ал. 1 ЗЗД – „не е могло да разбира“ (интелектуалния) „или да ръководи действията си“ (волевия). Трето, провеждането на критерия води до несправедливи резултати. Той поставя във втората група случаи (на „несъзнавано отсъствие на воля“) дееспособното лице, което към сключването на договора не е било в състояние да разбира и/или да ръководи действията си, а състоянието му е трайно (причината е в душевна болест или старческо слабоумие). При т.нар. съзнателна липса на воля дееспособното лице, а и неговите наследници по закон разполагат с неограничена във времето възможност да предявят иска по чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД (за разлика от дееспособното, но слабоумно лице, за което неспособността да разбира или да ръководи действията си е трайна и характерна). Поставено в адресатите на чл. 31, ал. 1 ЗЗД, то следва да упражни по съдебен ред правото на унищожаване в краткия тригодишен срок на погасителната давност с начало деня на сключване на договора (чл. 32, ал. 2 ЗЗД). Едва ли законодателят разчита, че в този период лицето, което, макар и дееспособно, е в трайна невъзможност да разбира или ръководи действията си, ще изпадне в състояние на т.нар. светъл момент. При някои душевни заболявания „светлите моменти“ са изключени (например олигофрения, дебилност), а при другите са внезапни и краткотрайни (например при старческото слабоумие). Едва ли законодателят разчита и на това, че в тригодишния срок на погасителната давност заинтересувано лице или прокурор ще инициира и проведе успешно производство за поставяне под запрещение, за да е възможно искът по чл. 31, ал. 1 ЗЗД да бъде предявен от настойника или със съдействието на попечителя. Действието на решението за поставяне под запрещение е конститутивно, не установява откога е могло лицето да се постави под запрещение, а успешното провеждане на иска по чл. 5 ЗЛС е без значение за сключените договори преди влизането му в сила (ППВС № 5/13.02.1980 г.). Още по-малко може да се приеме законодателят да е разчитал, че в тези случаи ответникът по иска ще съобрази неравностойното положение на съконтрагента си, ще го пожали и по морално-етични съображения ще спести възражението за погасителна давност, или че всеки подобен случай може да се разреши на плоскостта на злоупотребата с

право (така както е решение № 59 от 24.07.2013 г. по гр. д. № 392/2012 г. на ВКС, IV г. о.). Провеждането на този разграничителен критерий поставя сред адресатите на чл. 31, ал. 1 ЗЗД значителна група дееспособни лица, за които съдебната защита чрез иск за унищожаване на договора по чл. 31, ал. 1 ЗЗД е обективно невъзможна или среща значителни затруднения, доколкото изисква успешното провеждане на иска по чл. 5 ЗЛС. Тези лица, макар и дееспособни, (...) поради своите душевни заболявания са в неравностойно положение. Следователно провеждането на критерия „несъзнавана липса на воля“ води до нетърпимия правен резултат погасителната давност да (из)тече по отношение на физически лица, които са в невъзможност или са съществено затруднени да защитят правата си, засегнати от „унищожаемия“ договор, а да не тече за случаите на т.нар. съзнавана липса на воля, в която попадат все дееспособни лица, за които исковата защита не е изключена или затруднена“.

След критика на досегашната практика ВКС излага съображения за достигнатия тълкувателен резултат:

„Различен е регулативният потенциал на чл. 31, ал. 1 ЗЗД, а го проявява използваният от законодателя изказ: „Унищожаем е договорът, сключен от дееспособно лице, ако то при сключването му не е могло да разбира или да ръководи действията си“. Чрез изказа „при сключването му“ законодателят не акцентира върху релевантния момент за преценката дали договорът е сключен при основание за недействителност. За всички този момент е един и същ – фактическият състав на основанието за недействителност следва да е осъществен към сключването на договора/към извършването на едностранната сделка. Следователно друг е замисълът на законодателя. Разграничителният критерий между основанието по чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД той обвързва с елементите, характеризиращи волеизявлението (интелектуален и волеви), и го свързва с това дали тяхното отсъствие е временно, преходно (дееспособното лице само към/при сключването на договора е неспособно да разбере и/или да ръководи действията си), или е трайно, характерно (при дееспособните лица, страдащи от душевно заболяване или старческо слабоумие). Първата група случаи попадат в обхвата на чл. 31, ал. 1 ЗЗД, без значение каква е при-

чината за временното и преходно състояние на неспособност. Причината може да е обективна (например патологичен афект, сомнамбулизъм, хипноза, шок вследствие на травма, треска, нервна криза) или субективна (например пиянство, консумация на наркотици или други упойващи вещества). Причината има значение за деликтния състав по чл. 47, ал. 1 ЗЗД. Съгласно чл. 47, ал. 1 ЗЗД неспособният да разбира или да ръководи постъпките си не отговаря за вредите, които е причинил в това състояние, освен ако неспособността е причинена виновно от него. Причината няма значение за фактическия състав по чл. 31, ал. 1 ЗЗД. При настъпване на очакваното, характерно, обичайно за всички тези случаи възстановяване на способността за разбиране и ръководене на действията дееспособното лице разполага с възможност да предяви иска за унищожаване на договора по чл. 31, ал. 1 ЗЗД. Тригодишният срок на погасителната давност по чл. 32, ал. 2 ЗЗД с начало деня на сключване на договора е достатъчен то да излезе от временното състояние, изключило интелектуалния и/или волевия елемент на неговото волеизявление, и да прецени дали да атакува договора. В приложното поле на основанието за нищожност по чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД попадат всички останали случаи, в които лицето е дееспособно, но поради душевна болест или старческо слабоумие е в трайна неспособност за разбиране или ръководене на действията (душевна болест или старческо слабоумие)⁴.

2. Общи критични бележки по становището на Върховния касационен съд

Не е нужно да се цитира автор от доктрината или съдебно решение от практиката в подкрепа на схващането, че нищожността е най-тежкия порок на правната сделка, както и че (освен при липсата на особено законово разпореждане в различен смисъл) нищожната сделка не поражда нито една от целените от авторите ѝ правни последици и не може да бъде заздравена, а само повторена наново. Безспорно е също така и положението, че всеки може винаги да се позове на нищожността на правна сделка, ако има интерес да стори това, дори и ако някой от авторите на сделката я счита за изгодна за себе си и иска да се ползва от нея.

Тълкувателният резултат на ВКС – нищожност на сделките, извършени от хора с психично заболяване или интелектуален дефицит³ – може да се оприличи на опит да се събори плевник с атомно оръжие.⁴ Твърде тежката санкция на нищожността може да увреди в определени хипотези фактически неспособния поради свое трайно психично заболяване или умствено увреждане човек. Не е изключено да има хипотези, в които след отпадане на фактическата неспособност (например оздравяване на човека от психичното му заболяване) той да иска да се ползва от получена или очаквана престация по сделката, а насрещната страна по сделката или дори някое трето лице да се опита да му противопостави порока на сделката. После (освен в очевидни случаи на умствени увреждания или тежки психични заболявания) в доста случаи биха възникнали големи трудности от доказателствен характер, за да се установи трайност на състоянието на лицето от вида, описан от ВКС, и началният момент на състоянието.

Генерално смятам, че тезата за абсолютната недействителност на сделките на хората с психични заболявания и ментални увреждания противоречи на положенията на Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ). По силата на чл. 12, т. 2 КПХУ страната ни е задължена да признава правоспособността и дееспособността на хората с увреждания наравно с всички останали лица във всички сфери на живота. Не смятам, че в контекста на чл. 12 КПХУ е целесъобразно по тълкувателен път да се извеждат непредвидени изрично ограничения на дееспособността

³ Интересното е, че ВКС в коментираното решение свързва слабоумието по чл. 5, ал. 1 ЗЛС със старческото слабоумие, а не с вродената умствена недоразвитост. В доктрината (**Василев, Л.** Гражданско право на НРБ. Обща част. 3 прераб. и доп. изд. С.: Наука и изкуство, 1956, с. 454) се сочи, че дълбоката старост и боледуването от атеросклероза сами по себе си не може да се окачествят като душевна болест, като негодност за разбиране и ръководене на постъпките, но в определени хипотези могат да бъдат основание за поставяне под пълно или ограничено запрещение и съответно да направят сключените сделки унищожаеми.

⁴ Изразът е на **Таков, Кр.** Доброволно представителство. С.: Сиби, 2006, с. 400.

на хора с увреждания.⁵ Тезата на ВКС на практика лишава хората с психични заболявания и умствени увреждания, непоставени под запрещение, от дееспособност.

Тълкувателният резултат на ВКС противоречи и на систематическото тълкуване на чл. 31, ал. 1 ЗЗД и чл. 31, ал. 2 ЗЗД. Съгласно последната разпоредба наследниците на фактически неспособното лице, сключило договор, могат да искат унищожаването на договора след смъртта на лицето, ако: 1. преди смъртта е поискано запрещение или 2. доказателството за неспособността произлиза от самия договор. Първата хипотеза, уредена в чл. 31, ал. 2 ЗЗД, изрично говори за унищожаването на „такъв договор“, като несъмнено визира договора, страдащ от пороците в предходната разпоредба. Според тезата на ВКС чл. 31, ал. 1 ЗЗД визира временни състояния на невъзможност за ръководене на постъпките или разбиране на свойството им – патологичен афект, сомнамбулизъм, хипноза, шок вследствие на травма, треска, нервна криза, пиянство, консумация на наркотици или други упойващи вещества, – но очевидно за временни състояния като посочените не може да се иска запрещение и чл. 31, ал. 2, пр. 1 ЗЗД остава без приложно поле.

Дали обаче тълкувателният резултат на ВКС съответства на волята на законодателя? При липсата на публикувани обстоятелни мотиви по законопроекта по ЗЗД може да се опитаме да достигнем до действителната воля на законодателя чрез сравнителен анализ с предходната уредба, с известната съдебна практика по нея и съществуващата преди и по време на приемането на новия закон правна доктрина.

3. Как е бил уреден режимът на сделките на запретените и на фактически неспособните преди приемането на ЗЗД

За разлика от уредбата по ЗЛС и ЗЗД, предходната уредба е предвиждала, че сделките на запретените, дори пълно запретени-

⁵ За чл. 12 КПХУ вж. Шабани, Н., П. Алексиева, М. Димитрова, А. Генова, В. Тодорова. Новата парадигма на правосубектността: член 12 от Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания. – Правна мисъл, 2014, № 1, с. 78 и сл., Ставру, Ст. Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства. С.: Нова звезда, 2016, 9–11, и цитираната там литература.

те, не са нищожни, а само унищожяеми – арг. от чл. 111, ал. 1 и 2 от Закона за лицата (ЗЛ) от 1907 г.⁶

По отношение на сделките на фактически неспособния, но (все още) незапретен следващият чл. 112 ЗЛ (1907) е предвиждал, че актовете на неспособния, извършени преди запрещението, може да бъдат унищожени, ако причината за запрещението е съществувала по времето, когато тези актове са били извършени, и то ако от естеството на договора, от голямата повреда, която произлиза или може да произлезе от него за запрещения, или от всяко друго обстоятелство се установява недобросъвестността на насрещната страна.

Съгласно Решение № 7 от 1928 г. на Общото събрание на ВКС⁷ разпоредбата не подлежи на разширително тълкуване и важи само за случаите на пълно запрещение. Приема се, че тя прехвърля тежестта на доказване на способността за влизане в договорни отношения върху насрещната страна – запрещеният не е длъжен да доказва своята неспособност в конкретния момент на сключване на договора, а само че причината за запрещението е съществувала в някакъв момент преди договора. Насрещната страна следва да докаже например, че запрещеният в момента на сключване на договора е бил в светъл момент. В тежест на доказване на запрещения е недобросъвестността на съконтрагента, която се изразява в знанието на последния, че лицето е било слабоумно. Знанието се е манифестирало в естеството на договора, в голямата повреда, която произлиза или може да произлезе от него за запрещения, и в други подобни обстоятелства.

Съгласно чл. 113 ЗЛ (1907) унищожаване на сделка на неспособен не може да се търси след смъртта му по причина на слабо-

⁶ Има се предвид запрещение поради слабоумие, което е обхващало както умствените увреждания, така и психичните заболявания (чл. 105 ЗЛ). Отмененото законодателство е предвиждало и още едно основание за поставяне под запрещение – осъждане на строг тъмничен затвор (чл. 34, ал. 2 от Наказателния закон от 1896 г.). То е водело до нищожност на последващите сделки за престъпника – арг. от чл. 11, ал. 2 ЗЗД (1892).

⁷ Цит. по **Кожухаров, Ал.** Закон за задълженията и договорите (чл. чл. 1–216). Систематичен синтез на юриспруденцията. С.: Изд. при Общ фонд за подпомагане студентите от ВУЗ, 1948, с. 35.

умие, освен ако запрещението е поискано приживе или доказателството за слабоумието произтича от същия акт, който се оборва.⁸

Вън от случаите на запрещение всяко лице, което временно или трайно е било неспособно да разбира и ръководи постъпките си и в това състояние е сключило договор, може да иска унищожаването му по исков ред, като докаже неспособността си в момента на сключване на договора, на основание чл. 10 и чл. 205 ЗЗД (1892) – така цитираното вече Решение № 7 от 1928 г. на Общото събрание на ВКС.

Давността за предявяване на исковите за унищожаване на договор съгласно чл. 205 ЗЗД (1892) е тригодишна и тече в случай на насилие – от деня, в който насилието е престанало; в случай на грешка или измама – от деня, в който те са открити; за актовете на запретените и неспособните – от деня, в който е вдигнато запрещението или неспособността, и за актовете на непълнолетните – от деня на тяхното пълнолетие.

Видно е следователно, че на уредбата по ЗЗД (1892) и ЗЛ (1907) е била чужда идеята, че сделките на хората с психични заболявания и умствени увреждания (слабоумните по старата терминология) са нищожни. Напротив, уредбата е предвиждала тяхната унищожаемост по иск на самото лице, неговите наследници и приемници, респ. настойника – арг. от чл. 111, ал. 2 ЗЛ (1907).

Такова, общо взето, е становището и на правната доктрина до 1944 г. Наистина проф. Л. Диков поддържа тезата, че актове на слабоумни, извършени до запрещението и не в светъл момент, са нищожни поради липса на правоспособност.⁹ Той сам признава обаче нелогичността на този си извод с оглед на факта, че същите тези сделки, извършени от вече поставен под пълно запрещение

⁸ Както се вижда, разпоредбата съответства на чл. 32, ал. 2 ЗЗД, с тази разлика, че ясно сочи, че починалият контрагент е бил слабоумен, без да препраща към друга разпоредба, откъдето да се прави извод за това по тълкувателен път.

⁹ Диков, Л. Курс по българско гражданско право. Т. I. Обща част. С.: Печ. „П. К. Овчаров“, 1940, с. 183; Диков, Л. Курс по българско гражданско право. Т. III. Облигационно право. 3. изд. С.: Унив. печатница, 1943, с. 369.

слабоумен, не биха били нищожни, а унищожяеми.¹⁰ По тази причина и за да се преодолее тази алогичност, проф. Л. Диков предлага¹¹ въпреки текстовете на ЗЛ (1907) и ЗЗД (1892) да се приеме, че сделките на пълно запретиените също са нищожни, ако не са извършени в светъл момент. Господстващата част от доктрината обаче е поддържала становището за унищожяемост.¹² Склонността на проф. Диков да „насилва“¹³ текстовете на старото законодателство, реципирано от Италия и Франция, за да получи тълкувателен резултат, сходен с уредбата в Германия, е известна. Така или иначе, практиката на ВКС е тълкувала текстовете на закона в унисон с посоченото по-горе господстващо становище в смисъл на унищожяемост.

С приемането на Закона за лицата и семейството (ЗЛС), ДВ, бр. 182 от 1949 г., е отменен ЗЛ (1907) и е установен нов режим на недееспособността. Поставянето под пълно запрещение вече води до загуба на дееспособността (чл. 5, ал. 1 ЗЛС). Договорите, които пълно запретиеният би сключил сам след този момент, вече не са унищожяеми, както по предходната уредба, а нищожни.¹⁴ По отношение на сделките на неспособния, сключени преди поставянето му под запрещение, действа новосъздадената разпоред-

¹⁰ **Диков, Л.** Курс по българско гражданско право. Т. III. Облигационно право..., с. 369.

¹¹ Пак там.

¹² **Фаденхехт, Й.** Българско гражданско право. Обща част. Лекции, четени от Й. Фаденхехт. С., б. изд., 1919, с. 17; **Меворах, Н., Д. Лиджи, Л. Фархи.** Коментар на Закона за задълженията и договорите (чл. чл. 1–333). 2. изд. С.: Печ. „Херман Поле и с-ие“, 1926, с. 414; **Цончев, Кр.** За привременния управител по чл. 103, ал. 3 от Закона за лицата. – Съдийски вестник, г. XVI, бр. 8 (април 1935 г.), достъпна на сайта „Съдебно право“ от 5 ноември 2015 г., <http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2015/11/5/-103-3->; **Апостолов, Ив.** Основни начала на гражданското право. С.: Фонд за подпомагане на студентите от висшите учебни заведения в България, 1946, с. 47, 203; **Кожухаров, Ал.** Закон за задълженията и договорите (чл. чл. 1–216). Систематичен синтез на юриспруденцията. С.: Изд. при Общ фонд за подпомагане студентите от ВУЗ, 1948, с. 35, 734–735.

¹³ Изразът е на **Венедиков, П.** Спомени. 2. доп. изд. С.: ИК „П. Венедиков“, 2018, с. 266.

¹⁴ Това отбелязва още през 1950 г. проф. **Кожухаров, Ал.** Гражданско право. Обща част. Физически и юридически лица. С.: Наука и изкуство, 1950, с. 61.

ба на чл. 212а ЗЗД (1892), създадена като допълнение на правилата на ЗЛС с ДВ, бр. 182 от 1949 г.: актовете, които едно лице е извършило, преди да бъде поставено под пълно запрещение, може да бъдат унищожени, ако причината за запрещението е съществувала по времето, когато тези актове са били извършени, и то ако от естеството на договора, от голямата повреда, която произлиза или може да произлезе от него за запрещения, или от всяко друго обстоятелство се установява недобросъвестността на оня, който е сключил договора със запрещения. След смъртта на едно лице извършените от него актове не може да се оборват по причина на слабоумие, освен ако запрещението е било поискано преди смъртта му или ако доказателството за слабоумието произлиза от същия акт, който се оборва.

Видно е, че към датата на влизане в сила на сега действащия ЗЗД законодателят последователно е прокарвал правилото, че договорите на фактически неспособните лица, извършени преди поставянето им под запрещение, са унищожяеми, а не нищожни. От волята на лицето, респ. неговия настойник след запрещението, зависи дали ще атакува сделката, или не.

4. Новата уредба и тълкуването ѝ

Понастоящем ЗЗД предвижда, че са нищожни договорите, при които липсва съгласие (чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД). Напротив, унищожяем е договорът, сключен от дееспособно лице, ако то при сключването му не е могло да разбира или да ръководи действията си (чл. 31, а. 1 ЗЗД). Унищожението на такъв договор съгласно чл. 32, ал. 2 ЗЗД не може да се иска след смъртта на лицето, освен ако преди смъртта е било поискано поставянето му под запрещение или ако доказателството за недееспособността произлиза от същия договор. Съгласно чл. 32 ЗЗД унищожение може да иска само страната, в чийто интерес законът допуска унищожяемостта. Правото да се иска унищожение се погасява с тригодишна давност. Давността почва да тече от деня, в който лицето е навършило пълнолетие, запрещението е било вдигнато, грешката или измамата е била открита или заплашването е престанало, а в останалите случаи – от деня на сключването на договора. Ответникът по иск за изпълнение на унищожяем дого-

вор може да поиска унищожението чрез възражение и след като давността е изтекла.

Като се има предвид категоричната разлика между правните последици при нищожна и унищожяема сделка и уредбата им в последователни разпоредби в ЗЗД, очевидно е според мен, че волята на законодателя е една сделка да не може да попада едновременно в приложното поле на чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД и на чл. 31, ал. 1 ЗЗД.¹⁵ Опитът на ВКС обаче да разграничи приложното поле на двете разпоредби според мен не е сполучлив. Както вече посочих, при тезата на ВКС чл. 31, ал. 2, пр. 1 ЗЗД би останал без приложно поле, би бил излишен. На следващо място, не може да приемем, че волята на законодателя, приел ЗЗД през 1950 г., е била да прокара именно това разграничение. Предходното законодателство, старата доктрина и старата съдебна практика категорично са били на становището за унищожяемост, а не за нищожност на сделките на фактически неспособния. Нищо в текста на ЗЗД, действащ сега, не указва, че законодателят е искал да изостави това положение. Прочее чл. 31, ал. 1 ЗЗД изключва приложението на чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД. Последният е приложим в познатите хипотези на съзнавана и несъзнавана липса на волеизявление¹⁶, както и в хипотезата, приета от съдебната практика, на „договор“, обективиран в неистински документ. Сделките на фактически неспособните (както когато причината за неспособността е слабоумие или душевна болест, така и когато причината е съвсем друга) преди поставянето им под запрещение са унищожяеми. Срокът за предявяване на иск за унищожаване тече от датата на договора по арг. от чл. 32, ал. 2 *in fine* ЗЗД.

¹⁵ Обратното се поддържа от **Русчев, Ив.** За съотношението между чл. 26, ал. 2 и чл. 31 ЗЗД в светлината на съдебната практика. – Търговско и конкурентно право, 2009, № 7, ери-online.

¹⁶ Вж. например **Василев, Л.** Цит. съч., 444–445; **Таджер, В.** Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. 2. изд. С.: Софи-Р, 2001, 506–507; **Павлова, М.** Гражданско право. Обща част. 2. прераб. и доп. изд. С.: Софи-Р, 2002, 537–538; **Тасев, С., М. Марков.** Гражданско право. Обща част. Помагало. 9. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2017, 228–229.

5. Защитата на уязвимите

Върховният касационен съд е прав, че тезата за унищожаемост на сделките на лицата, които поради душевна болест или умствени дефицити трайно не могат да се грижат пълноценно за работите си, създава сериозна опасност за защитата на правата им с оглед на сравнително краткия давностен срок по чл. 32, ал. 1 ЗЗД и началния момент на давността за предявяване на иска – датата на договора. Опасността е давността за предявяване на иска за унищожаване на сделката да изтече.¹⁷

Предложеното от ВКС разрешение на проблема обаче едва ли е удачно, тъй като на практика лишава от дееспособност лицата с психически заболявания и умствени увреждания, противоречи на текста на закона и на волята на законодателя.

Предложеното в решение № 59 от 24.07.2013 г. по гр. д. № 392/2012 г., ВКС, IV г. о.¹⁸, разрешение да не се зачитат последиците на изтичане на давностния срок за предявяване на иска по чл. 31, ал. 1 ЗЗД, когато насрещната страна е знаела за фактическата неспособност и злоупотребително е изчакала да изтече срокът на давността, за да търси изпълнение на унищожаемата сделка, е справедливо, но и то не съответства на волята на законодателя. Балансът на ценностите е преди всичко законодателен проблем. Законодателят е променил виждането си за началния момент на давността за предявяване на иска за унищожаване при фактическа неспособност – не от датата на отпадане на неспособността, респ. на постановяване на запрещението, ако тя не е отпаднала към последната дата, а от датата на договора – срв. чл. 32, ал. 2 *in fine* ЗЗД и чл. 205, ал. 2 ЗЗД (1892). Вярно е, че тази по-ранна дата създава големи опасности за защитата на интересите на уязвимите хора, попадащи в категорията на фактически неспо-

¹⁷ Тя е отбелязана още през 1985 г. от **Попов, П., Т. Конов**. Въпроси на недействителността на сделки, сключени от недееспособни, в съдебната практика. – Правна мисъл, 1985, № 5, с. 110.

¹⁸ Цитирано у **Кунчев, К.** Закон за задълженията и договорите. Задължителна съдебна практика и други съдебни актове. Ч. II. Недействителност на договорите. Представителство. Едностранни волеизявления (чл. 26–44). С.: Сиби, 2015, 334–335.

собните, но има предимството, че е фиксирана и с възприемането ѝ за начална се отдава предимство на правната сигурност. Възприемането на тезата на ВКС за злоупотребата с право на възражение за давност като основание за незачитане на последиците на изтеклата давност ни връща към отменената уредба, която е свързвала възникването на правото да се иска унищожаването на сделката с установяването на недобросъвестността на съконтрагента. Член 31 ЗЗД обаче се различава от чл. 112 ЗЛ (1907) и от чл. 212а ЗЗД (1892) по ирелевантността на (не)добросъвестността на насрещната страна.¹⁹ Под предлог за справедливост и борба със злоупотреба с права не може да се възстановява отменена от законодателя уредба и прилагането ѝ е в противоречие със смисъла на съществуващата в момента уредба.

Предложението в доктрината²⁰ да се приеме генерално, че давност не тече по отношение на лице, което не може да разбира свойството и значението на постъпките си и не може да ги ръководи, в което състояние лицето се намира трайно от момента на сключване на сделката, изхожда от тезата, че в нашето право съществува принципът *contra non valentem agere non currit praescriptio*. Това обаче е много спорно.²¹ Както е известно, съществуването на общ принцип може да се изведе от правилата на конкретни разпоредби на закона.²² Това може да се постигне, когато тези правила имат обща цел, общ смисъл, обща насока. Основанията на ЗЗД за спиране на давността обаче имат различна цел и преследват различни цели.²³ Например несъмнено е, че

¹⁹ Може би изоставянето от страна на законодателя на недобросъвестността на насрещната страна като елемент от основанието за унищожаемост на договора е правилно с оглед на трудностите по дефиниране на това, които насрещната страна трябва да знае, и към кой момент. Вж. аргументи в сходни хипотези у **Недев, Д.** Правно действие на първичните способности за придобиване на вещни права. С.: Сиела, 2017, 96–99.

²⁰ **Кунчев, К.** Цит. съч., 336–338.

²¹ Отрича се от **Венедиков, П.** Ново вещно право. 2. изд. С.: ИК „П. Венедиков“, 1999, 196–197.

²² Вж. например **Мръчков, В.** Трудово право. 9. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2015, с. 61, и цитираните там автори.

²³ **Венедиков, П.** Цит. съч., с. 197.

съпрузите могат да водят помежду си дела, но пълно запретиеният в периода между запретиеният и назначаването на настойник не може да извършва сам правни действия. Спирането на давността в първия случай не е мотивирано от правилото *contra non valentem agere non currit praescriptio*, а преследва други цели. За неубедително във връзка с това намирам предложението²⁴ да се прилага по аналогия правилото на чл. 115, ал. 1, б. „е“ ЗЗД, според което давност не тече за вземанията на запретиените за времето, през което те нямат назначен законен представител или попечител, към фактически неспособните поради душевна болест и слабоумие лица. Място за аналогия на закона няма, тъй като, на първо място, няма празнота – когато същият нормативен акт (ЗЗД) е предвидил, че давност тече, и е посочил начална дата на течение на давността (чл. 32, ал. 1 и 2 *in fine* ЗД), е недопустимо да се твърди, че давността не тече. Случаите освен това не са сходни. В хипотезата на запретиено лице без назначен настойник или попечител има законова забрана за валидно извършване сам на волеизявления от страна на запретиеният. В хипотезата на фактически неспособния нямаме подобна забрана, а имаме фактическо състояние на лицето, което може да варира (светли и тъмни моменти и пр.).

Видно е, че досегашните опити по тълкувателен път да се защитят правата на хората с психични заболявания и умствени увреждания не са достатъчно сполучливи. Защитата може да дойде по законодателен път. Уместно е според мен да се предвиди различен момент на начало на давностния срок от този по чл. 32, ал. 2 *in fine* ЗЗД, а именно: от отпадане на състоянието, в което се е намирал фактически неспособният, като се предвиди обаче и втори срок – максимален период за предявяване на иска, който да тече от датата на унищожаемата сделка (примерно 10 години). Така постъпва например законодателят при уредбата на иска за унищожаване на завещание по чл. 44, ал. 1 от Закона за наследството.

²⁴ Кунчев, К. Цит. съч., 337–338.